

TERMINOLOGIZACIJA

Terminologizacija se u ovom radu definira kao proces u kojemu od jezičnih znakova nastaju termini. Polazi se od jezičnog znaka denotativnog jezika i u procesu terminologizacije pretpostavlja se njegovo destruiranje u dva različita smjera: u metajeziku, unutar znanstvenog diskurza, s jedne strane, i u konotativnom jeziku, unutar umjetničkog diskurza, s druge. U metajezičnoj se organizaciji jezičnog znaka terminologizacijom razvija njegova izrazna strana, a u konotativnojezičnoj njegova sadržajna strana.

U suvremenoj se lingvističkoj teoriji, od de Saussurea naovamo, već poprilično ustalila definicija kojom se jezik određuje kao apstraktan sustav znakova. Obično se ta definicija po potrebi proširuje još i tvrdnjom da taj sustav, u govoru, služi za međuljudsku komunikaciju. Pojam se komunikacije – polazeći od pojedinačnoga govornog akta kao uzorka – uzimlje pritom vrlo široko, generalizira se, tako da u cjelini obuhvaća sve postojeće i moguće oblike jezičnog komuniciranja među sudionicima jednoga te istog tzv. prirodnog jezika. Želimo li, međutim, pobliže opisati odvijanje komunikacije u kakvoj konkretnoj i posve određenoj situaciji, neće biti dovoljno zadržati se samo na općem komunikacijskom modelu pojedinačnoga govornog akta nego će biti nužno unutar tog modela teoretski pretpostaviti i metodološki razgraničiti pojedine specifične tipove jezičnog komuniciranja.

Razlozi za takvo raščlanjivanje jedinstvenoga komunikacijskog polja “nametnuti” su zbiljskim situacijama u samoj komunikacijskoj praksi. Događa se, naime, i ne tako rijetko, da sudionici istoga jezika, pri pokušaju komuniciranja, u određenim situacijama jedan drugoga razumiju vrlo slabo ili pak ne razumiju nikako. A jaz se u komunikaciji između obrazovanih laika i tzv. stručnjaka specijalista različite orijentacije sve jače produbljuje. Umjesto da teče glatko i nesmetano, komunikacija se odvija uz silne poteškoće ili je potpuno zapriječena. Može li se u takvom slučaju i dalje tvrditi da sudionici u komunikaciji govore doista istim jezikom, da “imaju” isti jezik? Ili će se to nedovoljno razumijevanje dvaju sudionika u komunikaciji istim jezikom pokušati objasniti razlikom među tzv. funkcionalnim stilovima kojima se služe? Ili se ipak mora konstatirati da im se u toj prilici jezici razlikuju, te nikako ne uspijevaju naći ono što je za kakvo-takvo odvijanje komunikacije neophodno: zajednički jezik. Taj zajednički jezik uspostaviti će se tek onda kad se ili jedan od sudionika “spusti” na komunikacijsku razinu drugoga ili se drugi “uzdigne” na komunikacijsku razinu prvoga.

U skladu s naravi istraživanja kojim se ovdje bavimo pretpostaviti ćemo za sada

tri takve (različite) komunikacijske razine: tzv. običnu komunikaciju jezikom, znanstvenu komunikaciju i komunikaciju umjetničku, odnosno književnu. Svako od tih razina odgovara poseban tip jezika: prvoj denotativni jezik, drugoj metajezik i trećoj konotativni jezik. Prvi je tzv. prirodni jezik, a druga dva su umjetni jezici, što, drugim riječima, znači da su stvoreni na podlozi prirodnoga.

Da se izbjegne nesporazum u vezi s mogućim prigovorima ovakvom tipu modeliranja, valja odmah reći da se tri navedene komunikacijske razine u cjelini komunikacijske zbilje rijetko kada nalaze u svom idealno čistom obliku. U praksi komuniciranja među njima najčešće dolazi do interferencije, pa u takvu "miješanju" katkada prevlada jedna, katkada druga a katkada treća. U teoriji se, međutim, te razine moraju ipak međusobno razdvojiti, kako bi se potom uzmogao adekvatnije opisati odnos među njima.

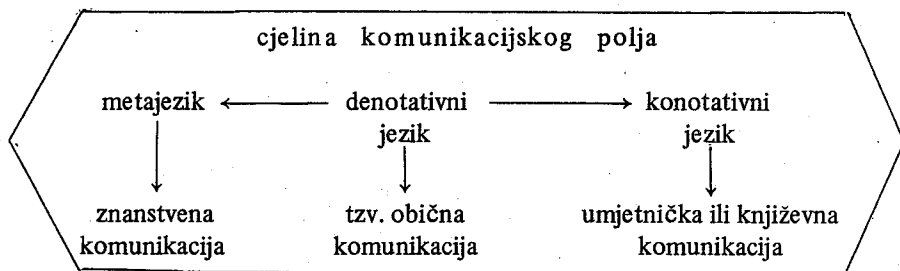
Budući da se sve tri komunikacijske razine kao cjelina u najopćenitijem smislu riječi "pokrivaju" ili mogu "pokriti" jednim jezičnim sustavom, za njihovo međusobno razgraničavanje bit će potrebno unutar tog sustava utvrditi razlike među tipovima jezične organizacije kojima svaka od navedenih komunikacijskih razina pripada. Svaka je pak jezična organizacija bitno uvjetovana organizacijom samoga jezičnog znaka, dviju njegovih nužnih sastavnica: izraza i sadržaja, i njihova odnosa prema izvanjezičnoj zbilji u kojoj se ostvaruju. Pokušajmo dakle odgovoriti na pitanje kako je jezični znak organiziran u svakoj od navedenih komunikacijskih razina.

Na razini denotativnog jezika jezični je znak organiziran tako da služi snalaženju u stvarnosnoj zbilji, na razini metajezika tako da služi snalaženju u znanstvenoj zbilji i na razini konotativnog jezika tako da služi snalaženju u umjetničkoj zbilji. Sadržaj se jezičnog znaka u prvom slučaju ostvaruje uvijek u kakvoj zbiljskoj situaciji, a sadržaj se jezičnih znakova u drugom i trećem slučaju ostvaruje u kakvu znanstvenom, odnosno umjetničkom kontekstu, da bi se potom, kao posebno složen znak, ostvario u misaono-iskustvenom sustavu svakoga pojedinog sudionika u komunikaciji.

Za jezično komuniciranje sveukupne zbilje, u procesu njezina spoznavanja i snalaženja u njoj, čovjeku, očito, nije dovoljan samo denotativno organiziran jezični sustav, kojim se zbilja u komunikaciji – mehanički i neutralno – tek posreduje, nego su mu prijeko potrebna barem još dva dodatna, posebno organizirana jezična sustava: metajezik i konotativni jezik. Otvaranjem tih dviju dodatnih mogućnosti komuniciranja nužno se dinamizira i sama komunikacijska praksa. Kako pak znanstvena i umjetnička zbilja, u krajnjoj konzekvenciji, nisu drugo do posebno oblikovani modeli tzv. stvarnosne zbilje, stvaranje se metajezika, na jednoj strani, i konotativnog jezika, na drugoj, u spoznavanju sveukupne zbilje i njezinu jezičnom komuniciranju, može tumačiti kao izraz težnje čovjekove za svojevrsnom stalnom korekcijom odnosâ zadanih jezičnim znakovima na razini denotativnog jezika. U težnji za spoznajom svijeta i svoga položaja u njemu čovjek je, i kao pojedinac i kao generičko biće, vazda zatečen situacijom koja spoznaji nužno nameće dilemu: objektivno ili subjektivno, racionalno ili intuitivno. Stvaranjem znanstvene i umjetničke zbilje i njihovih jezika proširuje se, dopunjuje i dinamizira tzv. prirodnim jezikom jednom već stvorena i u komunikaciji posredovana slika svijeta. Iako se s razvojem znanosti i općim civilizacijskim napretkom krug sudionika znanstvene

i umjetničke komunikacije u jednom jeziku neprestano širi, on je ipak u odnosu na krug sudionika tzv. obične komunikacije znatno sužen.

Unutar cjeline komunikacijskog polja jednoga povijesno izraslog jezika tri bismo supostojeća jezična sustava i pripadne im razine komunikacije shematski mogli prikazati ovako:

Iz prikaza je vidljivo da i metajezik i konotativni jezik nastaju na podlozi denotativnog jezika, izlaze iz njega i specifičnom se organizacijom svojih znakova od njega udaljuju u dva različita smjera. Time se istodobno udaljuju i jedan od drugoga: metajezik prati i fiksira spoznavanje zbilje znanstvenim njezinim promišljanjem, a konotativni jezik promišljanjem umjetničkim. Ta su dva vida spoznavanja zbilje komplementarna i u cjelini spoznajnog procesa međusobno nezamjenjiva.

Ma koliko se u praksi metodološki međusobno razlikovali, u temelju je i jednom i drugom načinu spoznavanja zbilje stvaranje novih njezinih modela, a za stvaranje je tih modela potrebna stvaralačka imaginacija. Znanost, na jednoj strani, i umjetnost, na drugoj, jesu doduše dvije povijesno odvojene i uzajamno "konkurentne" mogućnosti spoznavanja zbilje, ali opreka među njima nije ni izdaleka tako nepremostiva ako se obje promatraju iz perspektive stvaralaštva. I za jedan je i za drugi način spoznavanja nuždan stvaralački zahvat u zbilju koja se spoznaje. Bez tog zahvata ni jedna se ni druga mogućnost spoznavanja neće zbiljski aktualizirati, ostat će jalovom.

Potreba za stvaranjem novih znakova i u metajeziku i u konotativnom jeziku uvjetovana je potrebom za jezičnim utočnjavanjem dijelova znanstveno i umjetnički spoznane zbilje i mogućnošću njihova primjerenog komuniciranja. Kako se pritom ne može zaobići jednom već stvorena, jezična, zbilja, na razini denotativnog jezika, u jedinicama sadržaja njegovih znakova i na njih preslikanih dijelova izvanjezične zbilje, stvaranjem se novih znakova zapravo samo korigira jezikom jednom već uspostavljeni odnos prema zbilji u kojoj se sadržaj njegovih znakova ostvaruje. Korekcijom se tog odnosa mijenja i model zbilje, pa se, nužno, i sama zbilja u njemu mora promijeniti. Uz čisto jezični model zbilje stvaraju se tako – i njemu i međusobno suprotstavljena – još dva njezina modela: znanstveni i umjetnički. Koji je od njih pravi? U kojemu se od njih zrcali manje lažna slika zbilje? Budući da nijedan od triju navedenih modela sâm po sebi nije dovoljan za jezično komuniciranje sveukupne zbilje u procesu njezina spoznavanja, vjerojatno ćemo se približiti logički najispravnijem zaključku ako ustvrdimo da su za to spoznavanje sva ta tri modela nužna.

Potreba za jezičnim utočnjavanjem dijelova znanstveno i umjetnički spoznane zbilje zasniva se na pretpostavci da organizacijom jezičnih znakova denotativnog jezika izvanjezična zbilja nije adekvatno obuhvaćena ni dovoljno precizirana, bar ne onako i onoliko kako bi i koliko mogla biti. Posljedica je to nemotiviranosti veze izraza i sadržaja u samom jezičnom znaku. Zbog sustavnih ograničenja u stvaranju novih znakova izvanjezična se zbilja ne preslikava dovoljno precizno na jedinice njihova sadržaja, te zbog toga i sama organizacija znaka, preslikavanjem sadržaja na izraz pridruživanjem izraza sadržaju, ostaje nedovoljno motivirana, arbitrarna. Arbitrarnošću veze izraza i sadržaja znak ne može u potpunosti "pokriti" zbilju koju denotira.

Pod takvim okolnostima denotativnom jeziku u modeliranju zbilje "priskaču upomoć" metajezik i konotativni jezik. I svaki ga "vuče" na svoju stranu, svaki pokušava "oteti" iz njega "svoj" dio zbilje, a time istodobno "otima" i dio od postojećega jezičnog znaka, svaki ga "korigira" na svoj način. U tom času započinje rastakanje i destrukcija jezičnog znaka denotativnog jezika. Pod utjecajem dviju usprotstavljenih silnica znak se počinje rascjepljivati na dvije svoje temeljne sastavnice: izraz i sadržaj. Ono što se dalje s njim događa, potencijalno je u njemu već sadržano: jednom se svojom stranom, izraznom, otvara prema metajeziku, a drugom, sadržajnom, prema konotativnom jeziku. Ali se tom otvaranju istodobno i neprestano opire: stvaranje se novih znakova rastakanjem "staroga" odvija u izrazito dinamičnom procesu.

U metajezičnoj se organizaciji znaka, s jedne strane, očituje težnja da se ionako već nedovoljno motivirana veza izraza i sadržaja procesom desemantizacije glede izraza učini još manje motiviranom, da se, drugim riječima, izraz što više oslobodi i udalji od "svoga" sadržaja, a u konotativnoj se organizaciji znaka, s druge, očituje upravo suprotna težnja: da se tek donekle motivirana veza izraza i sadržaja procesom semantizacije izraza učini još motiviranijom, da se, drugim riječima, izraz što više približi "svome" sadržaju. Meta-jezik oslobađa dakle i razvija izraznu sastavnicu znaka, i u krajnjoj crti teži tomu da sve postane "izraz", a konotativni jezik oslobađa i razvija njegovu sadržajnu sastavnicu, i u krajnjoj crti teži tomu da sve postane "sadržaj". Dakako, niti u metajeziku sve može postati "izraz", niti u konotativnom jeziku sve može postati "sadržaj", ali su te dvije tendencije u njima očite. Kao rezultat tih dviju suprotnih težnji na krajnjim njihovim točkama nastaju i dvije vrste formalizacije: znanstvena i umjetnička.

Ma koliko u prvi čas izgledalo da su te dvije težnje jedna drugoj potpuno suprotne, postoji ipak nešto što im je u temelju zajedničko: težnja za izlaskom iz jezičnog znaka i pokušaj njegova prevladavanja. Kad se jezični znak denotativnog jezika destruiira raspadom na svoje sastavnice, i sveđe ili samo na "izraz" ili samo na "sadržaj", on prestaje biti isključivo jezičnim znakom, nastoji izaći iz jezika, i uključuje se u druge sustave znakovlja, kakvi su npr. simboli u matematici, fizici i kemiji, ili pak različite "tehnike" u umjetnosti, pa onda, dakako, i u umjetnosti riječi, književnosti.

U procesu destrukcije, od jednoga znaka, i na njegovoj podlozi, udaljavanjem od njega u dva različita smjera, zbog stalno prisutne potrebe jezičnog utočnjavanja dijelova znanstveno i umjetnički spoznane zbilje, nastaju tako tri nova znaka: jedan već postojeći, u sustavu denotativnog jezika, i dva potpuno nova: u metajeziku i u konotativnom jeziku.

Tako npr. u riječi *krv* možemo pretpostaviti tri znaka, pa i tri različita njihova značenja. U denotativnom jeziku, na razini tzv. obične komunikacije, npr. u rečenici *Udarila mu je krv na nos*, ta će riječ imati značenje različito od onoga u metajeziku, na razini znanstvene komunikacije, npr. u definiciji *Krv je...*, i od onoga u konotativnom jeziku, na razini umjetničke ili književne komunikacije, npr. u stihu *Krv je moje svjetlo i moja tama*. Dakako, u cjelini komunikacijske prakse interferencija se među tim znakovima ne isključuje nego se, dapače, pretpostavlja. To međutim nipošto još nije u suprotnosti s pretpostavkom o opstojnosti triju različitih znakova u trima različitim tipovima komunikacije.

Taj proces stvaranja novih znakova na podlozi već postojećega jezičnog znaka zvat ćemo terminologizacijom. Terminologizacija je dakle proces u kojemu od jezičnih znakova nastaju termini. U jezičnom komuniciranju spoznajâ o univerzumu taj je proces stvaranja terminâ od jezičnih znakova – spontano ili svjesno – sastavni dio svakodnevne ljudske djelatnosti, te ga stoga s punim pravom možemo smatrati jednim od bitnih mehanizama dinamizacije jezika. U ovom radu pozabavit ćemo se baš pitanjem kako nastaju termini i kakav im je odnos prema jezičnim znakovima od kojih nastaju.

Postoji dosta uvriježeno mišljenje da termini nastaju samo kao rezultat znanstvenog promišljanja, pojmovnog apstrahiranja i jezičnog imenovanja pojedinih dijelova zbilje u procesu njezina spoznavanja. Kako, međutim, spoznavanje univerzuma nije isključiv privilegij samo znanstvenog promišljanja zbilje, nego se zbiva i izvan toga, npr. u umjetnosti, pa i umjetnosti riječi: književnosti, bit će ipak da ni termini, kao znakovi za utočnjavanje dijelova spoznane zbilje i njihovo komuniciranje, ne nastaju samo kao rezultat njezina znanstvenog promišljanja nego jednako tako nastaju i kao rezultat njezina umjetničkog, odnosno književnog promišljanja. Proces terminologizacije nije dakle samo jednosmjernan nego je, u najmanju ruku, bar dvosmjernan: odvija se u suprotstavljenosti dviju mogućnosti terminologiziranja jezičnih znakova: znanstvene i umjetničke, a uvijek polazi – bilo izravno bilo posredno – od denotativnog jezika, od njegovog tvorbeno-semantičkog sustava, bilo da izravno preuzima jezične jedinice iz njega bilo da taj sustav u tvorbi svojih jedinica samo pretpostavlja. Protutežom se tih dvaju smjerova terminologizacije u načinu spoznavanja i komuniciranja spoznane zbilje i u spoznaji i u komunikaciji uspostavlja ravnoteža.

U širem smislu riječi svaki jezični znak može pod određenim uvjetima biti i termin, jer svaki označuje neki pojam, pa se i sadržaj svakoga može ostvariti u tom pojmu. Proces terminologizacije u jeziku započinje dakle već stvaranjem novoga jezičnog znaka na razini denotativnog jezika. Taj bismo proces na toj razini mogli označiti kao neku vrstu spontane terminološke djelatnosti, za razliku od tzv. svjesne i spoznajno motivirane terminološke djelatnosti, u kojoj u punoj mjeri dolazi do izražaja pravo terminološko stvaralaštvo. Za račun tzv. spontanosti u jezičnom izražavanju pri pokušaju će se stvaranja terminâ čuti katkada i negativna kvalifikacija takve djelatnosti. Takva se reakcija do neke mjere može smatrati normalnom i prirodnom, ali je s gledišta terminologizacije tek djelomično opravdana i nije u potpunosti prihvatljiva. Budući da nastaje iz potrebe jezičnog imenovanja i komuniciranja dijela spoznane zbilje, svaki se novonastali jezični znak već u času nastajanja može smatrati i terminom. Jer, da u novonastalom jezičnom znaku nije sadr-

žana već i njegova terminološka mogućnost, nijedan jezični znak nikada ne bi ni mogao postati termin.

Od jezičnog znaka, uza sve to, termin valja ipak razlikovati. Kad bi svi jezični znakovi bili istodobno i termini, zbilja bi u jezičnoj komunikaciji bila potpuno terminologizirana, pa se o stalnom procesu terminologizacije u jeziku uopće ne bi moglo ni govoriti. Da svaki jezični znak nije nužno već i termin, potvrđuje se gotovo svakodnevno u terminološkoj praksi: ono što je s jezičnog gledišta ispravno i korektno, s terminološkoga može biti potpuno neprihvatljivo. U sklopu ovog razmatranja čini nam se stoga ispravnijim poći od pretpostavke da je jezični znak tek potencijalno termin, ili, još bolje, da je potencijalno već termin. Da bi doista postao terminom, mora djelomice napustiti organizaciju jezičnog znaka i organizirati se kao novi, terminološki znak. U procesu terminologizacije jezični znak nužno tek prethodi terminološkom znaku. Krajnje su, dakle, točke tog procesa: jezični znak, kao polazište, na jednoj strani, i termin, kao rezultat, na drugoj, odnosno sustavi kojima pripadaju: jezični i terminološki.

Na pitanje *Kada od jezičnog znaka nastaje termin?*, mogli bismo odgovoriti da nastaje onda kad se osjeti potreba da ga se definira, kad mu je moguće pridružiti određenu definiciju. Dakle u času kad je na pitanje *Što je to?*, koje se počinje postavljati, moguće dati odgovor definicijom tipa *To je to*. Svakom terminu definicija je implicitna, pa se izričitim definiranjem termin i formalno učvršćuje u metajezikom sustavu kojemu pripada. To, dakako, nipošto još ne znači da se nastajanjem termina od jezičnog znaka i njegovim učvršćivanjem u metajeziku (ili konotativnom jeziku) taj jezični znak posve dokida. U istom tzv. prirodnom jeziku jezični znak i termin mogu i supostojati, pa će u cjelini komunikacijskog polja svaki "pokrivati" svoje komunikacijsko područje. Tako će se npr. unutar istoga jezika značenje riječi *voda* u denotativnom jeziku razlikovati od značenja riječi *voda* u metajeziku, npr. u sklopu kemijskoga znanstvenog diskurza. U prvom slučaju toj riječi neće biti moguće pridružiti kemijsku formulu H_2O , kao što je to moguće u drugom, kojom se formulom voda kvantificira i svodi na nešto isključivo materijalno. Ta je razlika u značenju našla svoj izraz i u popularnom šaljivu izriječju: *Piješ vodu kao vo, ne znaš što je H_2O* . U konotativnom će se jeziku, u različitim kontekstima, značenje riječi *voda* razlikovati pak i od jednoga i od drugoga navedenog značenja.

Temeljna je značajka svakog termina njegova preciznost i točnost u imenovanju spoznajno dosegnutoga, ili bar svaki termin tomu teži. Jednako se to odnosi na termine u metajeziku i u konotativnom jeziku, odnosno u znanstvenom i umjetničkom diskurzu. U matematici i tehničkim znanostima koje na njoj počivaju pojam je točnosti osnovno mjerilo uspješnosti znanstvene spoznaje. Kaže se: točno izrađen zadatak, točno izmjerena udaljenost, itd. Točnost se u znanstvenom diskurzu od one u umjetničkom razlikuje samo po vrsti točnosti, pa možemo govoriti o znanstvenoj točnosti i o točnosti umjetničkoj.

Pojam se točnosti u znanstvenom diskurzu i njegovu metajeziku zasniva uglavnom na logičko-matematičkom bezvrijednosnom načelu, po kojemu se odnosi među veličinama kao spoznanim dijelovima zbilje uz određene pretpostavke i pod određenim, unaprijed zadanim općim uvjetima maksimalno formaliziraju, kako bi se potom mogli hijerar-

hijski klasificirati. Najviši stupanj takve, znanstvene točnosti postignut je u matematici. Budući da su predmeti znanstvene spoznaje u matematici veličine a na vrijednosti, matematika i nije drugo do model kvantifikacije zbilje. Kvantificirati se pak može samo ono što je kvantifikaciji dostupno, a to znači samo one veličine koje imaju materijalno pokriće u zbilji. Tako npr. možemo kvantificirati predmete u razredu jabuka i razredu krušaka, pa reći *dvije* jabuke i *dvije* kruške, ali ne možemo, unutar matematičkog jezika, izvesti operaciju kojom bismo kvantificirali odnos među tim veličinama. Ne možemo to zbog toga što se u taj odnos "upliće" kategorija vrijednosti. Uspostavljanjem toga vrijednosnog odnosa kvantifikacijski se model zbilje dokida. Matematika ne govori ništa, niti išta može reći, o tome da su dvije jabuke i dvije kruške voće, a još manje može reći nešto o tome da dvije jabuke i dvije kruške zriju. Njome se može odrediti stupanj zrelosti, količina pojedinih tvari, itd., ali se ne može odrediti ono što nije podložno kvantifikaciji. To ostaje izvan dosega znanstvene točnosti i ne može kao termin ući u metajezik.

Znanstvenom se točnošću u stvaranju termina teži objektiviranju slike svijeta, odnosno, u krajnjoj crti, njezinu postvarenju, materijalizaciji. Sadržaj znaka u metajeziku postaje tako predmet koji se opisuje. Ono što je u procesu terminologizacije izgubio desemantizacijom, znak sada dobiva materijalizacijom.

Dakako da se pri stvaranju svakog termina u metajeziku tim terminom ne postiže uvijek puni stupanj znanstvene točnosti, onakav kakav je postignut u matematici. Načelo je, međutim, u stvaranju terminoloških sustava unutar znanstvenog diskurza, u temelju za svaki sustav isto. Tako je npr. u strogo znanstvenom smislu točnost termina *jabuka* i *kruška* postignuta već time što će se u mnogim aspektima moguće analize jabuka materijalno doista razlikovati od kruške, i obratno. To međutim nije među njima i jedina razlika. Samo što se ta druga vrsta razlike među njima znanstvenim jezikom ne može nikako obuhvatiti.

Što je formalizacija u stvaranju termina veća, veći je i stupanj njegove znanstvene točnosti. (Tako će npr. u razredu jabuka i krušaka svaka pojedina vrsta biti "pokrivena" "svojim" latinskim terminom, kojemu će najčešće "konkurirati" još jedan ili više "domaćih".) Što je, međutim, slika svijeta znanstveno točnija, to je više konstrukt, to je s gledišta mogućeg "sadržaja" lažnija. Slijedeći matematičko načelo, sve se u krajnjoj konzekvenciji svodi na to da je takva vrsta točnosti manje-više tautološka. To međutim nipošto još ne znači da je u spoznavanju zbilje i komuniciranju spoznanoga treba zbog toga potpuno odbaciti. Bez ugrađivanja te vrste točnosti u spoznajni vidokrug razvoj se znanosti ne bi mogao ni zamisliti, pa bi se i sama slika svijeta bitno razlikovala od ove naše današnje. Omogućen razvojem znanstvenog mišljenja na logičko-matematičkom načelu kvantifikacije zbilje, tehnički napredak danas i najnevjerojatnije kozmičke sanjarije pretvara u zbilju, zbilju koja – paradoksalno – nama sada i sama biva fantastičnom.

Za identifikaciju zbilje u njezinu spoznavanju nije, međutim, već smo rekli, dovoljna samo znanstvena točnost. Kvantifikacijskim se modelom zbilja ni izdaleka ne može u potpunosti iscrpsti. Zbog toga se – da bi bila protuteža i nadopuna znanstvenoj točnosti – kao zahtjev u spoznavanju zbilje postavlja i umjetnička točnost. Ta se vrsta točnosti u stvaranju termina od znanstvene razlikuje po tome što ne počiva na općem i dogovorno

prihvaćenom logičko-matematičkom načelu kvantifikacije nego se utemeljuje u načelu individualnoga stvaralačkog intuiranja zbilje u procesu neposrednog njezina iskustvenog spoznavanja i umjetničkog oblikovanja. Ta se vrsta točnosti kvantifikaciji svijeta suprotstavlja pokušajem njegove kvalifikacije, počevši od temeljnog načela kvalifikacije, sazdanog na mehanizmu (nekvantitativne) opreke (npr. muško – žensko, dobro – loše, crno – bijelo, itd.), pa sve do složenih sustava njezine simbolizacije.

Kvalifikacija se, dakle, u umjetničkom diskurzu i njegovu konotativnom jeziku postiže aktualizacijom onih elemenata u spoznanom dijelu zbilje koji nisu podložni kvantifikaciji. To su uvijek samo elementi sadržaja: samo je sadržaj, a ne i izraz, organiziran na principu uzajamnih opozicija. Tako npr. broj *dva* kao veličina nije ni u kakvoj opreci, recimo, s brojem *milijun* kao veličinom, pa čak ni onda kad se tim brojevima pridruže određeni predmeti koje je moguće kvantificirati, npr. dva vojnika i milijun vojnika nisu još ni u kakvoj opreci. Tu se samo kvantificiraju predmeti u razredu vojnika. U odnosu su još uvijek brojevi a ne i ljudi. U opreku te dvije veličine mogu stupiti tek onda kad izgube status veličinâ i postanu vrijednosti, kad se preznakove u sadržajni odnos *malo – mnogo*. Elementi tog odnosa sada više nisu podložni kvantifikaciji. Pokazuje se tako da u zbiljski jednomu može biti dvoje: ili veličine i odnos među njima, ili vrijednosti i odnos među njima, ovisno o modelu koji primjenjujemo u spoznavanju toga zbiljski jednoga. Ta se dva odnosa u jednom spoznajnom činu međusobno isključuju, ali su oba moguća. Tim se mogućnostima spoznavanja odnosi u zbilji multipliciraju, a naša se sveukupna spoznaja zbilje znatno obogaćuje.

Članovi su sadržajnih opozicija međusobno uvjetovani i funkcijski određeni: odslikavaju se jedan u drugomu. Umjetnost u krajnjoj konzekvenciji svojim konotativnim jezikom i ne čini drugo nego pokušava ili “uskладiti” ili još više produbiti suprotnosti što postoje među članovima opozicija u sadržajnoj sferi zbilje. Tako od osnovnih vrijednosti koje su u opreci, odzrcaljivanjem jednih u drugima, u umjetničkom diskurzu stalno nastaju složeni sustavi novih vrijednosti. A vrijednosti se i mogu “dobiti” samo iz opreka. I kao što matematika u kvantifikaciji zbilje zbog sadržajne neistovjetnosti ne može miješati jabuke i kruške, jednako tako ni umjetnost u kvalifikaciji zbilje ne može miješati članove različitih neistovjetnih opozicija, ne može npr. oponirati dobro lijepomu ili tamno slabomu, itd. U “krivoj” se opoziciji gubi prava motivacija među članovima koje valja oponirati. Motivacijski se mehanizam u umjetničkom diskurzu temelji na principu uspostavljanja opreke samo među članovima koji mogu stajati u opreci. A te su mogućnosti oponiranja jednih članova drugima gotovo neograničene. Kako su članovi opozicije, kad uđu u nju, svaki put međusobno uvjetovani, i tim temeljnim odnosom jednoznačno zadani, uvjetovanošću se, odnosno motiviranošću veze izraza i sadržaja konotativnog jezika postiže istodobno i njegova jednoznačnost.

Dok je sadržaj znaka u metajeziku uvijek određena veličina, sadržaj je znaka u konotativnom jeziku uvijek određena vrijednost. Jednom riječju: znanost postvaruje ili opredmećuje zbilju, a umjetnost neprestano teži njezinu odstvarivanju i vrednovanju. U procesu terminologizacije metajezik “vuče” simbolizaciji izraza, a konotativni jezik simbolizaciji sadržaja. U znanstvenom će diskurzu stoga prevladavati terminologizirani

simboli i formule, uz pripadne im definicije, a u umjetničkom diskurzu terminologizirane situacije, postupci, likovi, odnosi, itd. Rezultat je to, dakako, različitih načela od kojih se u terminologizaciji polazi: od kvantifikacije, u znanstvenom diskurzu i njegovu meta-jeziku, s jedne strane, i od kvalifikacije, u umjetničkom diskurzu i njegovu konotativnom jeziku, s druge.

I jedan i drugi model spoznavanja zbilje, i znanstveni i umjetnički, ima i svojih prednosti i nedostataka, pri čemu se prednosti jednoga najčešće pokazuju kao nedostaci drugoga, i obratno. Rekli bismo da znanstveni raspolaže s preciznijim instrumentarijem za utočnjavanje dijelova spoznane zbilje i odnosâ u njoj. On može precizirati odnose, kvantificirajući ih, od veličine *nula* do veličine *beskonačno*, te tako prostorni i vremenski kontinuum razložiti na najmanje moguće dijelove. Pitanje je sada međutim dokle je smisljeno brojiti zrna, a ne uvidjeti u jednom času i ne konstatirati da je zapravo riječ o gomili, ili pak brojiti stabla a ne vidjeti pritom šumu.

Obje se vrste točnosti pri stvaranju termina, i znanstvena i umjetnička, postižu nastojanjem oko terminološke jednoznačnosti. I doista: što je jednoznačniji, termin je to bolji. Kako se pak postiže terminološka jednoznačnost? Unutar znanstvenog diskurza terminološka se jednoznačnost u meta-jeziku postiže ograničavanjem terminskog značenja znanstvenim kontekstom, a unutar umjetničkog diskurza u konotativnom jeziku ograničavanjem umjetničkim kontekstom. Moguće je to zbog toga što su i znanstvenik i umjetnik u prilici da sa stvaranjem terminoloških znakova i u jednom i u drugom diskurzu istodobno stvaraju i kontekste u kojima će se ti znakovi ostvariti.

Pojmovnim se apstrahiranjem sadržaja jezičnog znaka pri stvaranju termina taj znak dobrim dijelom zapravo "umrtvljuje" i time neutralizira. Drugim riječima: da bi terminološki zaživio, jezični znak mora za jezik "umrijeti". Riječ je tu o svojevrsnom egzodusu iz jezika, koji je u završnom stupnju terminologizacijskog procesa nuždan eda bi od jezičnog znaka nastao novi, terminološki znak. Njime se svaki put, i u znanstvenom i u umjetničkom diskurzu, označuje i ograničava dosegnuti stupanj spoznajno mogućeg. Termini tako postaju orijentiri i kameni međaši i u znanstvenom i u umjetničkom spoznavanju zbilje. Nakon dinamizacije, u samom procesu terminologizacije, na kraju tog procesa nastupa smirivanje i termin se konačno ustaljuje u terminološkom sustavu kojemu pripada. Time se, dakako, opći proces terminologizacije u jeziku ne prekida, jer i dalje ostaje trajno prisutna potreba čovjekova za stvaranjem novih termina. Procesu terminologizacije u jeziku praktički nema kraja, sve dotle dok jezik ima svoje žive izvorne govornike.

U tom procesu čak i onomatopeje možemo smatrati svojevrsnim terminima. U prvim fazama svoga razvoja dijete spoznâjš svijet zapravo posredstvom onomatopeja: *av av, pec pec*, itd. — dakle terminološki. Iako su onomatopeje na samom rubu jezičnoga sustava, i nisu u njemu paradigmatički organizirane, ipak u određenim situacijama sasvim dobro obavljaju svoju terminološku funkciju.

Terminološka narav onomatopejâ samo je još jedna potvrda više u prilog tvrdnji da jezični znak valja razlikovati od termina. Nije stoga, u sklopu te teze o nužnosti razlikovanja termina od jezičnog znaka, nimalo slučajna ni okolnost da se termini vrlo često

“uzimaju” iz jezičnog sustava koji uopće ne pripada jeziku na kojemu se odvija “živa” komunikacijska aktivnost tim jezikom. Najčešće se posize za klasičnim, tzv. mrtvim jezicima, ili pak za kojim drugim tzv. stranim jezikom. Termin “uzet” iz takva nekog jezika nije nikada ni pripadao jezičnom sustavu na kojemu se komunicira, on je već samim svojim položajem za taj jezik nešto vanjsko. Termin dakle ili izlazi iz jezika u kojemu se stvara ili se, već gotov, nalazi izvan njega. Tu je proces terminologizacije “skraćén” time što se kao termin “uzima” već gotov jezični znak iz kakva drugog jezika. Uz preuzetu terminologiju može supostojati i domaća, pa se događa da jedna drugoj i “konkurira”.

Dakako, određeni se jezik više dinamizira i “razvija” ako se termini stvaraju u njemu, iz njegovih znakova, a ne preuzimaju se iz kakva drugog jezičnog sustava. Što je u kojem jeziku stupanj terminologizacije veći, taj jezik ima i razvijenije modele za spoznavanje zbilje, on je, tako reći, stalno na samom izvoru tog spoznavanja. Umjesto da bude ovisan o uvozu terminologije, takav jezik, dapače, svoju terminologiju može i izvoziti, a gotovo se redovito događa da s izvozom terminologije izvozi i tehnologiju, odnosno ideologiju. I danas se u suvremenoj verziji samo potvrđuje staro pravilo: ekonomski i civilizacijski jači slabijima ne samo da nameću svoje modele spoznavanja zbilje, svoju sliku svijeta, nego, štoviše, te svoje spoznaje još i skupo naplaćuju. U svemu tome jedno je, međutim, sigurno: koliko god može tko komu izvesti i prodati terminologiju, terminologizaciju nitko nikomu ne može izvesti ni prodati, jer je terminologizacija stvaralački proces u jeziku, a stvaralaštvo se, znamo, ni po koju cijenu ne može kupiti. Između ostaloga, i zbog toga što se ne može ni prodati. Stoga, ako se katkada upotrebom preuzete terminologije razumijemo i lakše, to nipošto još ne znači da se razumijemo i bolje.

Najidealnije bi zapravo bilo kad bi sva terminologija u jednom jeziku bila domaća. Komunikacija bi tada među sudionicima tog jezika bez većih poteškoća bila moguća jednako na sve tri pretpostavljene njegove komunikacijske razine: denotativnoj, meta-jezičnoj i konotativnoj. Ali bi time, istodobno, svekolika komunikacija, svođenjem u granice samo jednoga jezika, bila znatno sužena. Ovako, međutim, ona dobrim dijelom prelazi te granice, i to baš na području znanstvenoga i umjetničkog diskurza, ostavljajući potpuno unutar granicâ samo denotativni jezik. Do poteškoća u komunikaciji među dvama sudionicima istoga jezika i dolazi otuda što jedan od njih upotrebom znakova ili iz metajezika ili iz konotativnog jezika prelazi “prirodnu” granicu njihova zajedničkog jezika i upućuje se u znakovne sustave koji više nisu “prirodni”. Događa se zbog toga da se u određenim situacijama lakše razumijevaju sudionici dvaju različitih tzv. prirodnih jezika a istoga “umjetnoga” nego sudionici istoga tzv. prirodnog jezika. I znanstveni su i umjetnički diskurz terminološkom organizacijom svojih znakova samo djelomice ovisni o organizaciji znakova kakva prirodni jezik. Bitnim elementima svoje organizacije oni tu organizaciju znatno premašuju.

Budući da termin nastaje izlaskom iz jezičnog znaka, premašivanjem granicâ njegove organizacije, nimalo ne iznenađuje okolnost da se terminologijom u načelu i ne bave jezikoslovci, osim, dakako, terminologijom vlastite struke. Ako se lingvist i bavi terminologijom izvan svoje struke, po mjerodavnosti tu njegova riječ nikako ne može biti prva.

Valjan terminološki sustav pojedine discipline može stvoriti samo onaj koji temeljito proučava predmet te discipline. A lingvistika se terminologijom može baviti samo toliko koliko je termin još jezični znak. Terminološka problematika preko te granice nije više u njezinoj kompetenciji.

Résumé

TERMINOLOGISATION

Dans la totalité du champ de communication d'une langue historique, langue dite naturelle, on présuppose trois niveaux de communication bien délimités: communication ordinaire, communication scientifique et communication artistique, c'est-à-dire littéraire. A chacun de ces niveaux correspond un type de langage spécifiquement structuré: à la communication ordinaire — le langage dénotatif, à la communication scientifique — le métalangage, et à la communication artistique — le langage connotatif. Le premier est le langage dit naturel, et les deux autres sont artificiels ou plutôt les langages construits sur la base du langage naturel. Pour la communication linguistique de la réalité de l'univers, dans le procès cognitif et d'orientation, l'homme a besoin non seulement d'un langage dénotativement organisé qui sert à communiquer la réalité d'une manière mécanique et neutre, mais, en plus, deux autres systèmes spécifiquement structurés lui sont nécessaires: le métalangage et le langage connotatif.

On peut expliquer l'établissement de ces deux systèmes de signes supplémentaires comme l'effort humain tendant à une correction constante des relations données par les signes linguistiques au niveau du langage dénotatif. A côté d'un modèle purement linguistique de la réalité on établit encore deux modèles — opposés à celui-ci et qui s'opposent réciproquement — un modèle scientifique et un modèle artistique. La nécessité de création des signes nouveaux aussi bien dans le métalangage que dans le langage connotatif est conditionnée par la nécessité d'une correction linguistique qui suit la connaissance de réalité scientifiquement et artistiquement conçue et par la possibilité de les faire convenablement communiquer. C'est ce processus de la création de signes nouveaux aussi bien dans le métalangage que dans le langage connotatif, mais toujours à la base du signe déjà existant dans le langage dénotatif, que nous avons appelé terminologisation.

Par là nous entendons le processus par lequel un signe linguistique devient, ce que l'on appelle, terme: dans le discours scientifique et dans le métalangage de celui-ci, par la désémantisation et par le développement de l'expression du signe et dans le discours artistique et dans son langage connotatif, par la sémantisation et le développement du contenu du signe. Ce qui revient à dire, en dernière analyse: la quantification et la qualification de la réalité par un système des grandeurs et un système des valeurs.